

Кириэстии оһуор сиздэрэй үнкүүтэ

*(оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго оһуору
анньыы ньыматын үөрэтэргэ методической сүбэ)*

«Оҕо дьобурун уонна талаанын төрдө-кيني тарбахтарын төбөтүгэр»

В.А.Сухомлинской

Оҕо санаан (өйгө онорон) көрөр уонна санарар дьобурдара олохсуйуутугар тарбахтарын бытархай былчыннарын сайдыыта олук буоларын туһунан Л.С.Выготскай бэйэтин үлэтигэр суруйан турар. Тарбах былчына ситэ сайдыбатах, сүрүннэммэтэх буоллабына, санарар орган үлэтэ ситэ олоҕурбат, онтон сылтаан тылын сайдыыта толору сиппэт.

Л.С.Выготскай чинчийиитэ көрдөрөрүнэн, оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕо тарбахтарын былчыннарын сайыннарыыга ордук көдүүстээх ньыманан илии үлэтэ буолар. Илии үлэтэ оҕо тутан-хабан көрөн эттиги баһылырыгар уонна араас матырыйаал (пластилин, кумааҕы уо.д.а.) уратытын быһаарарыгар олук буолар. Илии үлэтин дьарыга барыта тус сыаллаах ытыллар. Үөрэтии үлэ араас техникскэй уонна уус-уран көрүннэрин учуоттаан тэриллэр, оҕолор эрдэттэн үлэ былаанын, онһуктарын эскиинин оноро үөрэнэллэр.

Илии үлэтэ мэйиини (өйү) сайыннарар - оҕо төһөнөн тарбахтара имигэс буолар да, соччонон толкуйдуур дьобура, тыла сайдар. Манна олобуран, мин “Уран тарбахчааннар” куруһуогу уһуйаан улахан саастаах оҕолоругар ытгааһыны наадалаабынан ааҕабын. Бу куруһуок иитэр-үөрэтэр үлэни тэрийиигэ улахан суолталаах дии саныыбын.

Оһуору анньыыны (быысапкалааһыны) уруһуй, математика, тылы сайыннарыы, театризованнай уо.д.а дьарыктары, ону тэнэ оонньууну тэрийиини кытта дьүөрэлээн ытыахха сөп. Маннык дьүөрэлээн үөрэтии төһө да көдүүстээҕин үрдүнэн, бу хайысха наука өттүттэн чинчийиигэ толору сырдатыллыбатах. Онон хас биирдии иитээччи бэйэтин сатабылыгар, уопутугар олобулар.

Оҕо кичэллээх буолуута, толоругаһа, болҕомтото, толкуйдуур, айар дьобурун сайдыылара, илии, тарбах былчыннарын үлэтэ оскуолаҕа кириэн иннинэ сайыннабына, кэлин сурукка үөрэтиигэ сүрүн олук буолар. Оҕо төһөнөн тарбахтарынан холкутук хамсанар да, соччонон толкуйдуур дьобура, тыла сайдар.

Мин бэйэм оһуор анньыынан сөбүлээн дьарыктанабын. Бу дьарыкпар, оҕо тарбаҕын бытархай былчыннарын сайыннарыыга туһалаах буолсу дии санааммын, оҕолору уһуйан саҕалаатым. Оҕо уһуйааныгар оһуору анньыыга үөрэтэр анал бырагыраама суох. Үөрэх сүрүннүүр бырагырааматыгар «Оҕо кэрэни өйдүүр дьобурун сайыннарыы» салаатыгар кумааҕынан уонна айылҕа матырыйаалынан үлэҕэ болҕомто ууруллар. Иннэни үксүн тимэх тигиитигэр эрэ тутталлар. Ол иһин “Уран тарбахчааннар” оһуору анньыы куруһуога оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго иитэр-сайыннарар үлэ салаатын быһыытынан кириитин наадалаабынан ааҕабын.

Оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго оһуору анньарга үөрэтиигэ кэккэ методической босуобуйалары уонна литературалары, ону тэнэ оҕо уһуйааннарын үлэлэрин уопутун үөрэтэн баран, оһуору анньыы илии үлэтин дьарыгар (кумааҕыттан, тутуу уонна айылҕа матырыйаалытанонорон таһаарыыны, сыһыаран онорууну кытта тэнгэ кирибитин быһаардым. Оҕо уһуйааныгар сүннүүнэн сыбаан оноруу (лепка), уруһуй куруһуоктара тэриллэллэр эбит, оттон

оһуору анһыы куруһуога аһыйаһынан бэлиэтиибин. Оһуору анһыы куруһуогун нөнүө олохтоох матырыйаал киирэн биэрэр, ол эбэтэр, сахалыы сиик, оһуор көрүһнэрэ.

Иитиллээччилэр “Уран тарбахчааннар” куруһуокка бастатан туран иис сатабылларыгар үөрэнэллэр. Ол курдук сабы иннэһэ угары, кыптыыйынан, иннэнэн сатаан туттары, үлэ миэстэтин бэрээдэктири сатыыр буолаллар. Ону тэнэ дьарык кэмигэр үлэһэ кичэллээх уонна сэрэхтээх буолуу, соруудаһы этитиитэ суох толоруу үөрүйэхтэрин ингэринэллэр.

Оттон сиик арааһын үөрэтиигэ киирэллэр. Бу кэмнэ илии үлэтигэр сэргээһин үөскүүр, кэрэни кэрэхсиир, өйдүүр дьобурдара сайдар. Оттон оһолор оһуору анһалларыгар илии салбахтары уонна тарбахтары бытархай былчыннара бөбүргүүллэр, сайдаллар.

Сыала: оскуолаһа киирэн иннинээһи саастаах оһолор тарбахтары бытархай былчыннарын оһуору анһыы көмөтүнэн бөбүргөтүү.

Соруктара:

1. Оһолорго сиик арааһын туһанарга үөрэтии.
2. Илии салбахтары уонна тарбах бытархай былчыннарын сайыннарыы.
3. Үлэ кэмигэр сэрэхтээх, кичэллээх буолууну итии.
4. Оһо кэрэни өйдүүр дьобурун сайыннарыы, илии үлэтигэр интэриэһи үөскэтии.

Сонуна: оскуолаһа киирэн иннинээһи саастаах оһолорго сахалыы оһуордары туһанан оһуору анһыы нһыманы киллэрэн үөрэтии.

Көһүтүллэр түмүк:

Оһо сатыахтаах: сабы иннэһэ угары; кыптыыйынан, иннэнэн сатаан туттары; иискэ араас сииги туһанары; үлэ миэстэтин бэрээдэктииргэ.

Оһо билиэхтээх:

уһуктаах маллары сэрэхтээхтик туттуу үөрүйэхтэрин; оһуору анһыы өйдөбүлүн.

Куруһуок үлэтин былаана

1. Оһуор анһыы туһунан билсиһии.
2. Оһуор анһарга туттуллар маллары кытта билсиһии.
3. Оһуор анһарга бэлэмнэнии (үлэ миэстэтин бэлэмнээһин).
4. Илии оноһугун дойдутугар айан.
5. Сиик көрүһнэрин кытта билсиһии (Иннэчээн урооктара).
6. Кумааһыга сиик анһыы (эрдэ бэлэмнэниллибит туочукалар устун)
7. Кириэстии сиигинэн оһуор анһыы.

Ый уратытынан үлэ барыла

Балаһан ыйа		
Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил
«Норуот уус – уран оноһуктара» («Сайдыы» эбии үөрэхтээһин киинигэр экскурсия)	Норуот уус – уран оноһуктары кытта билиһиннэрии.	Норуот маастара Новгородова М. И. «Оһуор анһыы» кинигэтэ. Маастар оноһуктара, үлэлэрэ.

«Илиилэрбит биһиэнэ сылайары билбэттэр»	- оһуор анһарга туттуллар тэриллэри, маллары кытта билиһиннэри; - дьарык кэнниттэн үлэ миэстэтин бэрээдэктииргэ, туттар тэриллэрин миэстэтигэр уурарга үөрэтии.	Оһуор анһарга туттуллар тэриллэр (иннэ, сап, болотуна, кыптыый).
«Субурҕалы анһыы» сиик	- «сиик» өйдөбүлүн биллэри; - сииги тигии ньыматын билиһиннэри; - сиик саҕаланытыгар уонна бүтүүтүгэр сабы ингиннэри ньыматын билиһиннэри.	Көнө сиик суола бэлиэтэммит хортуон балаһата, мулине сап, кыптыый, фломастер, иннэ.
«Субурҕалы анһыы» сиик	-бэлиэтэммит иннэ суолун устун оһуор анһарга эрчилли; - оһуор анһыы араас оноһукка туттуллуутун билиһиннэри.	Көнө сиик суола бэлиэтэммит хортуон балаһата, мулине сап, кыптыый, фломастер, иннэ.

Алтынны		
Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил
«Иннэри хабарҕа» охторуу	- сииги тигии ньыматын билиһиннэри; -иннэни таба тутан тэн арыттаах сииктэри тигэргэ үөрэтии; -танас сирэй уонна кэтэх өттүгэр сииктэри сөпкө тигэргэ эрчийии.	Канва, араас өгнөөх мулине сап, кыптыый, иннэ, таһаһы тиирэр ии.

Сэтинны		
Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил
«Оһуор анһыы» (1 – 3 нэдиэлэ)	- оһуор анһарга интириэһи тарды; - оҕо бэйэтэ оһуор анһар баҕатын көбүлээһин; - уһуктаах маллары туттарга сэрэхтээх буоларга үөрэтии;	Бэлэм оноһуктар, канва, мулине сап, хаалаах иннэ, кыптыый, холбука, таһаһы тиирэр ии.
«Оһуор анһыы» (4 – нэдиэлэ)	- сабы мээрэйдээн быһарга, иннэҕэ сабы угарга эрчийии; - сабы кэтэрдии уонна түмүктээһин ньымаларын баһылааһын.	Бэлэм оноһуктар, канва, мулине сап, хаалаах иннэ, кыптыый, холбука, таһаһы тиирэр ии.

Ахсынны		
Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил
Кириэстии анһыы (1 – 3 нэдиэлэ)	-кириэстии анһыынан тигии ньыматын билиһиннэри; - -кириэстии анһыынан оһуор анһарга интэриэс үөскэтии.	Кириэстии анһыынан тигиллибит бэлэм оноһуктар, канва, араас өгнөөх мулине сап, иннэ, кыптыый, таһаһы тиирэр ии.

Кириэстии анһыы (4 – нэдиэлэ)	- кириэстии сииги тигии ньыматын чуолкайдааһын уонна чинэтии; - кириэстии сиигинэн канваҕа тигэн эрчилли; -схеманан тигии бэрээдэгин тутуһан сииги анһыыны сатабылын инэри; - кириэстии сиик туруору эрээтин тигии ньыматын билиһиннэри.	Канва, араас өгнөөх мулине сап, иннэ, кыптыый, таһаһы тиирэр ии.
-------------------------------	---	--

Тохсунньу		
Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил

«Хабарбалыы» анньыы	- кириэстии сииги тигии ньыматын чуолкайдааһын уонна чингэтии; - кириэстии сиигинэн канваҕа тигэн эрчиллии; -схеманан тигии бэрээдэгин тутуһан сииги анньыыны сатабылын инэри;	Канва, араас өгнөөх мулине сап, иннэ, кыптыый, таҥаһы тиирэр ии.
---------------------	--	--

Олунньу

Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил
«Илим хараҕа» оһуор	- үөрэппит кириэстии сииги тигии ньыматын чуолкайдааһын уонна чингэтии; - кириэстии сиигинэн канваҕа тигэн эрчиллии; -схеманан тигии бэрээдэгин тутуһан сииги анньыыны сатабылын инэри;	Канва, араас өгнөөх мулине сап, иннэ, кыптыый, таҥаһы тиирэр ии. Оһуору тигии холобурдара.

Кулун тутар

Сыала – соруга	Туттуллар тэрил	
«Илим хараҕа» оһуор	- үөрэппит кириэстии сииги тигии ньыматын чуолкайдааһын уонна чингэтии; - кириэстии сиигинэн канваҕа тигэн эрчиллии; -схеманан тигии бэрээдэгин тутуһан сииги анньыыны сатабылын инэри;	Канва, араас өгнөөх мулине сап, иннэ, кыптыый, таҥаһы тиирэр ии. Оһуору тигии холобурдара.

Муус устар

Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил
«Ураһалыы» оһуор	- үөрэппит кириэстии сииги тигии ньыматын чуолкайдааһын уонна чингэтии; - кириэстии сиигинэн канваҕа тигэн эрчиллии; -схеманан тигии бэрээдэгин тутуһан сииги анньыыны сатабылын инэри;	Канва, араас өгнөөх мулине сап, иннэ, кыптыый, таҥаһы тиирэр ии. Оһуору тигии холобурдара.

Ыам ыйа

Тиэмэ	Сыала – соруга	Туттуллар тэрил
«Ураһалыы» оһуор	- үөрэппит кириэстии сииги тигии ньыматын чуолкайдааһын уонна чингэтии; - кириэстии сиигинэн канваҕа тигэн эрчиллии; -схеманан тигии бэрээдэгин тутуһан сииги анньыыны сатабылын инэри;	Канва, араас өгнөөх мулине сап, иннэ, кыптыый, таҥаһы тиирэр ии. Оһуору тигии холобурдара.

Үлэ быстапката.	Куруһуок үлэтин түмүгүн таһаарыы. Оҕолор оноһуктарын төрөппүттэргэ уонна оҕо садын иитиллээччилэригэр көрдөрүү, билиһиннэри.	Оҕолор үлэлэрэ.
-----------------	--	-----------------

Методическай сүбэлээһин.

Кириэстии анньыыга көбүөр (гобелен) тигэр иннэ туттуллара ордук. Маньык иннэ төбөтө мүлтүгүр, үүтэ киэн буолар, онон таҥас тэһэ анньыллыбат, утахтара сыҕарыйан биэрэллэр. Таҥаһы курдары анһан тигэргэ чэпчэки буоларын туһуттан иннэ улахан буолуохтаах, оччоҕо таҥас, мулине сап кэбирээбэттэр. Сап суона уонна утахтарын ахсаана иннэ суонуттан тутулуктаах.

Оһуору анһарга таҥаһы – сабы үлэ аналыттан, оһуор көрүнүттэн уонна иис ньыматыттан көрөн талыллар.

Кириэстии анньыы сиик хас да ньыманан тигиллэр: аллараттан үөһэ, үөһэттэн аллара; эрээттэрэ сытыары, туруору эбэтэр муннуктуу (диагональ). Ханнык да түгэннэ эбэхээт чопчу биир хайысха тутуһулар.

Кириэстии сиик аллара уонна үөһэ анньыылартан турар. Бастаан наар аллара анньыы биир тэн өнүнэн тигиллэр. Икки ньыматтан (аллараттан үөһэ, үөһэттэн аллара) талан тигиэххэ сөп.

Бастакы түгэннэ иннэбитин түөрт муннук (квадрат) уна үөһэ муннугуттан ханас аллара муннугар анньабыт. Итинник барытын угаттан ханас анньан тигэбит. Иккис анньыыбытын төттөрү хайысханан барабыт - ханастан уна, иннэбитин ханас үөһэ муннуктан уна аллара муннукка тутан анньабыт.

Кимиэхэ ордук табыгастаабынан, үөһэттэн аллара тигэн саҕалыахха эмиэ сөп. Оччоҕо төттөрү хайысханан тигиллэр (ханастан уна). Бу түгэннэ иннэни ханас аллара муннуктан курдары танас кэтэх өттүттэн анньан таһаарабыт.

Үөһэттэн аллара тигиэххин баҕарар буоллаххына, мэлдьи аллара анньыы эрээтин ханас аллара муннуктан саҕалаа.

Сиик көстүүлээх буоларын туһуттан үөһэ анньыы барыта биир хайысхаҕа сытыахтаах. Ол туһуттан аллара анньыыны тута үөһэ ханас хайысхаттан аллара уна хайысхаҕа анньарга үөрэнэр ордук көдьүүстээх. Кириэстии сиик эрээтэ икки анньыыынан тигиллэр: бастаан аллара анньыы эрээтэ сөп ахсаанынан, онтон соччо ахсааннаах үөһэ анньыынан түмүктүүбүт.

Былыр саха дьахтара

Тууйас тиктэн иһиттэнэн

Илиинэн иистэнэрэ

Аһаан баччага кэллэхпит.

Күнтэн күндү иннэтин

Иннэ суолтата улахан

Харыстыыра биэбэйдээн.

Көмүс курдук күндүтэ

Иннэ суолтата улахан

Дьахтар киһи - баайа

Саханы танастыыра,

Тимир иннэ буоллаҕа...

Макарова Ольга Михайловна – 1 катерогиялаах иитээччи

Чурапчы улуһа Дирин нэһилиэгэ МБДОУ «Детский сад присмотра и оздоровления «Ыллык».

Иннэ

Сап

Иннэтэ суох

Сап араас өннөөх,

Сап тиспэт,

Сап синньигэстээ, суоннаах.

Саба суох

Саптан өрөллөр таһаһы –

Иннэ тикпэт.

Ыстааны, ырбаахыны.

Иннэ барар,

Алдьаммыт танаскын

Сап батыһар.

Абырахтыыргар саптанабын.

Иннэ тигэр,

Саба суох тимэх тиктибэккин,

Тимэх иннэр.

Сатаан танас танныбаккын.

Уйбаан Бахсылыырап.

Кыптыый
Кыр – кыр
Кырыйар,
Сып – сытыы
Кыптыый,
Кумаабыттан
Көтөр – кыыл арааһын,
Хортуонтан
Иван Мигалкин.

Дыбарыас да бэрдин –
Онордоҕо түргэнин!
Кыр – кыр
Кырыйар,
Сып – сытыы
Кыптыый,
Тарбахпын быһымый,
Сэрэнэн кырыйый.

Кыра тимир, тумса сытыы,
Умсар, онтон күөрэс гынар,
Доҕорун батыһыннарар,
Аан дойдуну тангыннарар
... (иннэ)....

Хас биирдии дыиэбэ баарбын,
Наһаа наадалаах сэппин,
Кумаабыны, таһаһы,
Көнүл кыайар хотуммун
... (кыптыый)

Былыр иницири хатан
Эбээлэр тигэр эбиттэр
Бөҕө буоллун диэн күүскэ
Эрийэллэр эбиттэр
.... (сап).....

Икки тиэрбэс - доҕордуулар,
Арахсыспат атастар,
Таһаһы тиирэ тардаллар,
Быысапкаҕа туттуллар.
(таһаһы тиирэр ии).

Араас саптан өрүллүбүт,
Чараас, халын буолабын,
Тугу баҕар тигэллэр,
Танас гынан кэтэллэр
...(миэтирэлээх танас)....

Людмила Николаевна Лаптева – 1 категориялаах иитээччи, МБДОУ "Детский сад "Чэчир"
с.Хатыннах, Среднеколымскай улус.

Быа ойуу
Колоосколуу быһыылаах
Хатыы быаттан өрүүлээх,
Иһит иитин эргийэ
Субурҕалыы тигиллэр.

Илим харах
Илии имин батыһан
Биир тэнник, биир чинник,
Бииртэн бииргэ илиллэн
Илим харах тигиллэр.

От ойуу
Ойуу дьарҕаа түһэрэн
От ойуу оһуобай!
Ордук мастан иһиккэ
Ойуу буолан кизэркэйэр.

Хабарҕа ойуу
Самаан сайын кэлбитин
Дьон сэргэ бэлиэтиир.
Уохтаах кымыс кутулар
Чороон иһитин сэргиир.
Ууспут ордуу кичэйэн
Уустук ойуу түһэрбит.

Уран тарбах талаана
Баар эбит, оџолоор,
Эбээм тикпит ийһигэр,
Эбээм-саха сонугар.
Тангалайдыы таһааран
Талах курдуу иилээбит,
Сизџин диэки кизэргэтэн
Харыйалы анныбыт.

Өбүгэ үгэһин батыһан
Оһуору тийэбит биһиги.
Быысабай сабынан кизэргэтэн,
Араас да өнүнэн дьүөрэлээн,
Бииртэн биир силигин ситэрэн
Сиздэрэй көстүүнү таһааран
Дууһабыт манһыйар,
Хараһпыт да сымныыр.

Заровняева Варвара Михайловна, воспитатель, 1 категория
МБДОУ "ЦРР детский сад #2 Улыбка" с.Кысыл Сыр